

А. О. НИКОРА

г. Николаев

ТЕОРИЯ АКЦИОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ОБРАЗОВАНИИ И ПРАКТИКА ЕГО РЕАЛИЗАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ПРЕДМЕТНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ОБЩЕСТВОВЕДЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

В статье описана теория реализации аксиологического подхода в отечественной системе образования, а также определены и проанализированы преимущества, особенности, этапы и методические условия организации предметно-методической подготовки (теоретической, теоретико-практической, практической) будущего учителя обществоведческих дисциплин в университете к эффективной профессиональной деятельности на основании указанного подхода.

Ключевые слова: аксиологический подход в образовании, ценностные ориентации, предметно-методическая подготовка, учитель обществоведческих дисциплин.

Стаття надійшла до редколегії 03.02.2015

УДК 343.81+377.1

В. П. ОЛЛО

м. Одеса

ollovp@gmail.com

НАУКОВІ ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СЛУХАЧІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

Значна частина педагогічних публікацій науковців, які досліджують пенітенціарну систему, стосуються характеристики засуджених та можливостей пенітенціарної педагогіки в процесі ресоціалізації. Однак питання, що порушують проблеми формування професійної компетентності засуджених, які здобувають освіту в навчальних закладах Державної пенітенціарної служби, є ще мало дослідженими. У статті запропоновано авторське бачення вдосконалення практичної діяльності викладацького складу зі спецконтингентом. Зокрема акцентовано на необхідності організувати навчальну діяльність на основі впровадження наукових принципів та підходів. Як показує практика, найбільш дієвими є принципи гуманізму, суб'єктності, доступності, толерантності, співробітництва учасників навчально-виховного процесу, єдність діагностики та корекції, орієнтація на пізнавальний, творчий і соціальний потенціал слухачів, виявлення та врахування конкретних можливостей і здібностей слухачів під час професійного навчання, свобода вибору на основі осмисленості кожної дії в здобутті слухачами професії. До найбільш виважених підходів у закладах професійно-технічної освіти пенітенціарної структури запропоновано технологічний, особистісний, аксіологічний, діяльнісний, компетентнісний та контекстний. Практичне впровадження виокремлених принципів та підходів дозволить підвищити рівень професійної компетентності засуджених.

Ключові слова: професійна компетентність, принципи, підходи, професійно-технічна освіта, пенітенціарна система.

Професійна діяльність виступає основою існування людини, адже саме професія відображає не тільки матеріальний, але й соціальний статус особистості в суспільстві. Саме тому для підвищення своєї ролі після звільнення, засуджений може отримати робітничу професію в закладах системи професійно-технічної освіти Державної пенітенціарної служби. Встановлено, що професійна діяльність не тільки розвиває психічні процеси

(пам'ять, мислення, уяву), а й формує особистість засудженого.

Мета професійно-технічної освіти в пенітенціарних навчальних закладах спрямована на формування робітників-професіоналів. У нашому баченні професіонал – це фахівець, який володіє ґрунтовними знаннями, уміннями, навичками та досвідом, а також має сформовану компетентність, яка передбачає здатність до самоорганізації. Однак зміст освітніх

послуг, який існує нині в навчальних центрах професійно-технічної освіти при пенітенціарних установах, на нашу думку, не повною мірою дозволяє викладацькому корпусу забезпечити цілісне уявлення засуджених про сферу їхньої майбутньої професійної діяльності. Як результат такого стану речей відбувається певний розрив теорії від об'єктивного навчального процесу, а також частково нівелюється можливість досягнення засудженими високого рівня професійної компетентності ще під час навчання.

Огляд праць свідчить, що в дисертаційних роботах останнього десятиріччя лише опосередковано порушувалися питання формування професіоналізму кваліфікованих робітників. Наприклад, у дисертаційному дослідженні І. Лікарчук акцентовано увагу на педагогічному аспекті управління підготовкою кваліфікованих робітників у системі професійно-технічної освіти; Н. Михайловська та Н. Падун вивчали зміст науково-методичного забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів у історичному контексті. Проведений аналіз свідчить, що питання професійного становлення засуджених у системі професійно-технічної освіти закладів виконання покарання є маловивченими.

Результати аналізу наукових досліджень свідчать про відсутність цілісного підходу до вивчення проблеми формування професійної компетентності засуджених, які навчаються у закладах професійно-технічної освіти. Це зумовлено багатогранністю та специфічним характером взаємодії з викладацьким складом та працівниками пенітенціарних установ, а також зростанням вимог суспільства в цій сфері. Актуальність проблеми та її недостатня розробленість у професійній педагогіці зумовили *мету* статті – аналіз наукових принципів та характеристика підходів до формування професійної компетентності слухачів навчальних закладів системи професійно-технічної освіти Державної пенітенціарної служби.

Професійна компетентність передбачає єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення професійної діяльності. Її розглядаємо як результат професійної освіти,

який передбачає досягнення належного рівня професійної самосвідомості, сформованість цілісної системи потреб, здібностей до самовизначення та творчої самореалізації в професійній діяльності. У нашому баченні, професійна компетентність засуджених трансформується в професіоналізм, якому притаманні високий рівень майстерності та творчості на основі вмінь здійснювати діяльність на робочому місці відповідно до професійного стандарту. Сутність професійної компетентності розглядається нами як активний стан особистості, що спонукає професійну діяльність та визначає настанови на професійні ситуації та задачі, а також виступає передумовою цілеспрямованої діяльності.

Беручи до уваги загальні напрацювання науковців у сфері професійно-технічної освіти, а також підходи пенітенціаристів, для формування професійної компетентності слухачів системи професійно-технічної освіти закладів виконання покарання доцільно організувати навчальну діяльність на основі чітких та зрозумілих принципів. Обираючи конкретні принципи, ми використовували напрацювання М. Боритка [2, 70–79] та М. Фіцули [10, 110–117], а саме такі принципи: керівні вимоги, що характеризують діяльність та визначають її зміст. Зазначимо, що принципи ми розглядали як основні ідеї, покладені в основу професійно-технічної освіти засуджених в умовах пенітенціарних навчальних закладів, які дозволяють досягнути їм професійної компетентності.

У процесі дослідження встановлено, що принцип *гуманізму* передбачає людяні стосунки між самими слухачами та між слухачами та викладачами, а тому основний пріоритет віддається загальнолюдським цінностям. Основний пріоритет під час впровадження принципу *суб'єктності* віддається усвідомленій активності засуджених, здатності до цілепокладання та рефлексії в ході здобуття професії. Принцип *доступності* передбачає організацію навчального процесу на основі відмови від суттєвих інтелектуальних та емоційних переважань. Він базується на дотриманні міри між складністю та легкістю матеріалу. Зазначимо, що принцип *толерантності* виокремлено з огляду на доцільність неси-

лового ставлення викладачів до ідей, що висуджують засуджені, він передбачає забезпечення автономності кожного окремого засудженого. У процесі практичної діяльності виокремлено принцип *співробітництва учасників навчально-виховного процесу*, який передбачає особистісно-орієнтовану парадигму освітнього процесу та базується на створенні товариських відносин, що сприяють саморозкриттю засудженого. Вважаємо, що принцип *єдності діагностики та корекції* ґрунтується на проведенні якісного педагогічного спостереження та аналізу отриманих результатів, а також педагогічній підтримці слухачів. Вагому роль у формуванні професійної компетентності відіграє принцип *орієнтації на пізнавальний, творчий і соціальний потенціал слухачів*, який базується на розкритті внутрішнього потенціалу та виробленні кожним засудженим усвідомлених планів щодо своєї професійної життєдіяльності в майбутньому. Доцільність принципу *виявлення та врахування індивідуальних можливостей і здібностей слухачів під час професійного навчання* зумовлена вивченням інтелектуальної, емоційної, вольової, ціннісно-орієнтаційної сфери засуджених. Принцип *свободи вибору на основі осмисленості кожної дії у здобутті слухачами професії* базується на настанові в позитивному саморозвитку під час здобуття професії.

У нашому баченні саме ці принципи задають максимально позитивний напрям протіканню процесу формування в засуджених професійної компетентності, а також окреслюють конкретну стратегію діяльності та визначають спосіб реагування викладачів на суперечливі ситуації, які виникають у навчально-виховному процесі закладів Державної пенітенціарної служби. На основі цих ключових принципів визначено практичні дії викладачів під час формування професійної компетентності слухачів, а саме:

- ранній початок ресоціалізації правопорушника;
- супровід засудженого в професійно-технічних закладах на основі розробки індивідуального плану дій, який передбачає формування професіоналізму та відповідальності;
- реалізація концепції «поетапного плану дій» у ході формування професійної компетентності слухачів;

- формування відповідальності та професійної компетентності вибудовується конкретно, тобто відповідно до індивідуальних можливостей кожного засудженого;
- розробка персонального «руху» особистості в досягненні нею відповідальності та професійної компетентності постійно переглядається, аналізується та корегується залежно від обставин, що склалися;
- підготовка до самостійного життя після звільнення з пенітенціарних установ на основі цілеспрямованого формування соціальної компетентності та ґрунтовних професійних умінь і навичок в обраній робітничій спеціальності.

Вагоме місце у формуванні професійної компетентності слухачів посідають такі *підходи*, як технологічний; особистісний; аксіологічний; діяльнісний; компетентнісний; контекстний. Дамо їм коротку характеристику. Так, *технологічний підхід* – є визначальним та характерним лише для професійної освіти. Зокрема, на думку П. Матвієнка [4] та А. Павленка [6], технологічний підхід відіграє провідну роль у формуванні загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів. Цей підхід підпорядковує весь навчальний процес завоюванню виробничих технологій та формуванню конкретних умінь і практичних дій, а також передбачає поєднання двох начал: виробничого та педагогічного. Сутність технологічного підходу полягає в цільовій спрямованості освітніх програм у навчальних закладах професійно-технічної освіти Державної пенітенціарної служби. У практичному аспекті всі навчальні дисципліни, що читаються засудженим, повинні містити ґрунтовні теоретичні знання та види діяльності у вибраній спеціальності. Цей підхід базується на визначенні комплексу професійно важливих якостей майбутніх фахівців, які є необхідними для реалізації професійної діяльності. Технологічний підхід відіграє вагому роль у формуванні творчого потенціалу слухачів, їхньому самовизначенні в умовах навчальної та професійної діяльності.

Вважаємо, що *особистісний* підхід в професійно-технічній освіті насамперед скерований на формування особистісного потенціалу студентів, які мають змогу реалізувати свою

здатність вільно орієнтуватися в складних соціальних і професійних обставинах. Як констатує Є. Бараш, особистісний підхід до засуджених має базуватися на «диференційованому виховному впливі на засуджених», до якого науковець, у першу чергу, уналежнює проведення тематичних лекцій за допомогою радіо- і телепередач, а також організацію навчання засуджених [1, 140]. Саме цей підхід увійшов до інструментарію кримінологічної науки. У практичному аспекті ми дотримувалися порад В. Мельничок [5] щодо того, що «суть особистісного підходу полягає в тому, що злочинець розглядається як воєдино пов'язана сукупність внутрішніх умов, що переломлюють зовнішні впливи (криміногенні фактори)» [5, 219]. Тобто головний акцент нами зроблено на тому, що особа злочинця сформована як продукт оточуючого її середовища (зовнішні причини); духовний світ злочинця – дзеркальне відображення негативних елементів її середовища, суб'єктивна форма її реального буття (опосередкована ланка дії зовнішніх причин). Значення особистісного підходу визначається передусім тим, що він дає змогу поставити акцент на особі злочинця як необхідній ланці в ланцюжку причинного зв'язку між криміногенними факторами та конкретними чинниками, що впливають на його ресоціалізацію. Він базувався на наповненості змісту навчання життєво важливими для слухачів проблемами.

Аксіологічний підхід **декларуємо** з точки зору можливості його застосування в сфері правотворчості на основі вдосконалення існуючої системи українського законодавства шляхом закріплення в ній найбільш значущих для нашого суспільства цінностей, що є необхідною умовою для успішного розвитку України як незалежної правової соціальної держави. Його сутність полягає в орієнтації професійної освіти в пенітенціарній системі на формування у слухачів системи загальнолюдських і професійних норм і цінностей, що передбачає відношення засуджених до самого себе як до професіонала. Ми брали до уваги позиції Т. Садової [8] та А. Ярошенко [11] щодо того, що цінності детермінують відношення особистості до навколишнього світу й самої себе. Організація навчального процесу

на основі аксіологічного підходу будувалася як процес оволодіння цінностями та їхня інтеріоризація, що передбачала включення прийнятого ціннісного ставлення в реальні умови, які спричиняли зміни в поведінці засуджених. На практиці ми формували у слухачів цінності особистісного зростання та самореалізації через робітничу професію.

У ході дослідження встановлено, що професійна підготовка – це процес навчання, що відтворює структуру діяльності. Ми переконані в тому, що *діяльнісний* підхід доцільно реалізовувати в контексті життєдіяльності конкретного слухача пенітенціарної установи на основі врахування його конкретних життєвих планів. Цей підхід передбачає єдність особистості з її діяльністю, яка прямо й опосередковано здійснює суттєвий вплив на зміни в особистісних поглядах засуджених. Ми брали до уваги поради В. Пуріна [7, 55] щодо того, що вся навчальна інформація повинна виступати як засіб оволодіння діяльністю, а не як ціль навчання, а викладач має бути в ролі менеджера. Сутність використання діяльнісного підходу під час формування в засуджених професійної компетентності полягає в тому, що в центрі уваги стоїть не просто діяльність, а спільна діяльність засуджених із викладачами професійно-технічних дисциплін.

Компетентнісний підхід обрано з огляду на те, що в сучасних умовах розвитку ринку професій в Україні особливого значення набуває автономія майбутнього кваліфікованого робітника, його здатність опановувати нові способи діяльності для вирішення нестандартних професійних завдань. Таку позицію задекларовано в напрацюваннях М. Степка [9]. Компетентнісний підхід виступає як вагомий чинник, який орієнтує весь навчальний процес у закладах системи професійно-технічної освіти пенітенціарної служби на кінцевий результат, що передбачає сформовану готовність засудженого продовжувати навчатися протягом життя та саморозвиватися. Ми повністю поділяємо позицію О. Деркача [3], який запевняє, що компетентнісний підхід передбачає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з домінуючою трансляцією знань, формуванням нави-

чок на новітню, що скерована на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають здатність випускника до стійкої життєдіяльності в умовах сучасного ринково-економічного простору» [3, 138].

Впровадження компетентнісного підходу в навчально-виховний процес професійної підготовки засуджених у пенітенціарних освітніх закладах дасть змогу напрацювати реальний досвід щодо механізмів формування професійної компетентності, створить умови для вдосконалення учасників освітнього процесу та слугуватиме засобом досягнення бажаного результату у формуванні професійної компетентності засуджених. У нашому баченні компетентнісний підхід виступає в ролі найбільш оптимального засобу індивідуалізації навчання, який передбачає перехід до процесу активного розумового розвитку слухачів, які здобувають робітничі спеціальності в закладах системи професійно-технічної освіти Державної пенітенціарної служби.

На основі напрацювань А. Вербицького та Л. Шнейдера обрано *контекстний* підхід під час формування у слухачів високого рівня професійної компетентності. Цей підхід передбачає включення в навчальний процес різних елементів майбутньої професійної діяльності. Ми враховували те, що професійний контекст виступає чинником, який забезпечує особистісну залученість слухачів у навчальну діяльність та стимулює розвиток їхньої професійної спрямованості. Сутність контекстного підходу полягає в тому, що навчальні предмети повинні вивчатися в контексті майбутньої спеціальності, саме тому доцільно активно проектувати професійні та життєві ситуації, які пов'язані з обраною робітничою професією на основі знань, умінь та навичок, які отримали засудженні. На нашу думку, найбільш адекватними для цього є методи активного навчання: розв'язування професійних завдань, аналіз ситуацій, проблемні методи, ділові та рольові ігри, дискусії, науково-дослідницька робота, професійна практика. У практичному аспекті ми робили поступовий перехід слухачів від навчальної до квазіпрофесійної діяльності, а згодом до навчально-професійної. Вважаємо, що цей під-

хід відображає основні етапи трансформації навчальної діяльності в професійну, яка здійснюється на основі засвоєних знань, умінь та ціннісних орієнтацій.

Отже, у цілому ми спиралися на ту позицію, за якою саме на основі виокремлених принципів та підходів можна визначити основні напрями діяльності викладачів щодо формування у слухачів високого рівня професійної компетентності під час навчання у професійно-технічних навчальних закладах пенітенціарної системи. Основні напрями діяльності педагогічного колективу пенітенціарної установи передбачали ліквідацію функціональної неграмотності слухачів; створення умов для успішного оволодіння слухачами навчальної програми за обраною робітничою спеціальністю; розвиток позитивного потенціалу та здібностей слухачів, а також формування в них успішного соціального досвіду, необхідного для подальшої соціалізації.

Перспективи подальших наших досліджень будуть спрямовані в організації експериментальної діяльності з перевірки нашої гіпотези щодо вагомої ролі виокремлених принципів та підходів у формуванні професійної компетентності слухачів пенітенціарних професійно-технічних навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Бараш Є. Соціально-виховна робота із засудженими до довічного позбавлення волі: правові та організаційні проблеми [Текст] / Є. Бараш // Право України. – 2010. – №8. – С. 136–141.
2. Борытко Н. М. Становление субъектной позиции учащегося в гуманитарном пространстве урока: монография [Текст] / Н. М. Борытко, О. А. Мацкайлова. – Волгоград, 2002. – 131 с.
3. Деркач А. А. Методолого-прикладные основы акмеологических исследований [Текст] / А. А. Деркач. – М., 2000. – 392 с.
4. Матвієнко П. Основи технологічного підходу до визначення якості освіти [Текст] / П. Матвієнко // Директор школи. – 2002. – № 44. – С. 3–8.
5. Мельничок В. Криміналістична характеристика психологічних особливостей суб'єкта та її вплив на його поведінку [Текст] / В. Мельничок, А. Смирнова // Право України. – 2010. – № 9. – С. 213–220.
6. Павленко А. Ю. Технологічний підхід у формуванні загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів [Текст] / А. Ю. Павленко // Зб. наук. праць військового ін.-ту Київського національного у-ту ім. Тараса Шевченка. – 2014. – Вип. 45. – К. : Вид-во ВІКНУ, 2014. – С. 228–231.
7. Пурин В. Д. Педагогика среднего профессионального образования [Текст] / В. Д. Пурин. – Ростов н/Д. : Феникс, 2006. – 256 с.

8. Садова Т. Аксиологічний підхід у системі педагогічної методології [Текст] / Т. Садова // Дошкільна освіта. – 2010. – № 1 (27). – С. 63–69.
9. Степко М. Компетентнісний підхід: його сутність. Що є прийнятним, а що проблемний для вищої освіти України? [Текст] / М. Степко // Вища освіта України : теорет. та науково-метод. часопис / МОН України ; АПН України ; Ін-т вищої освіти України. – 2009. – №1 (32). – С. 43–52.
10. Фіцула М. М. Педагогіка : Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти [Текст] / М. М. Фіцула. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 528 с.
11. Ярошенко А. О. Ціннісний дискурс освіти [Текст] : [монографія] / А. О. Ярошенко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – 156 с.

V. P. OLLO

Odesa

SCIENTIFIC PRINCIPLES AND APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN STUDENTS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF VOCATIONAL EDUCATION OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE

A significant part of the pedagogical publications of scientists, who were studying the penitentiary system, is concerning the possibilities of prison pedagogy in the process of re-socialization. However, questions of formation of professional competence of convicted persons, who are receiving the education in penal institutions, are yet little explored. The article prompted the author's vision of practice teaching staff with special contingent. We offer to organize training activities in vocational education through the introduction of scientific principles and approaches. The most effective are the principles of humanism, subjectivity, availability, tolerance, cooperation, participants in the educational process, the unity of diagnosis and correction, focus on cognitive, creative and social potential audience, identifying and addressing specific opportunities and abilities of students in vocational education, freedom of choice on the basis of meaningfulness each step in getting the students of the profession. The most balanced approach to be implemented are technological, personal, axiological, activity, competence and context. As a result, the practical implementation of selected principles and approaches is expected to significantly increase the level of professional competence of the condemned.

Key words: professional competence, principles, approaches, vocational education, penitentiary system.

В. П. ОЛЛО

г. Одесса

НАУЧНЫЕ ПРИНЦИПЫ И ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СЛУШАТЕЛЕЙ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СЛУЖБЫ

Значительная часть педагогических публикаций ученых, исследующих пенитенциарную систему, касаются возможностей пенитенциарной педагогики в процессе ресоциализации. Однако вопросы формирования профессиональной компетентности осужденных, получающих образование в пенитенциарных учебных заведениях, еще мало исследованы. В статье предложено авторское видение практической деятельности преподавательского состава со спецконтингентом. Предлагаем организовать учебную деятельность в профессионально-технических учебных заведениях на основе внедрения научных принципов и подходов. Наиболее действенными являются принципы гуманизма, субъектности, доступности, толерантности, сотрудничества участников образовательного процесса, единство диагностики и коррекции, ориентация на познавательный, творческий и социальный потенциал слушателей, выявление и учет конкретных возможностей и способностей слушателей во время профессионального обучения, свобода выбора на основе осмысленности каждого действия в получении слушателями профессии. К наиболее взвешенным подходам, которые необходимо реализовать, отнесены технологический, личностный, аксиологический, деятельностный, компетентностный и контекстный. В результате практического внедрения выделенных принципов и подходов ожидаем существенное повышение уровня профессиональной компетентности осужденных.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, принципы, подходы, профессионально-техническое образование, пенитенциарная система.

Стаття надійшла до редколегії 14.02.2015